

гельських християн. Післявоєнний баптизм повністю став на армініанські позиції і Віровчення євангельських християн-баптистів, що було прийняте на 43 з'їзді ЄХБ у 1985 році говорить: «Бог пропонує людині спасіння у Христі безкоштовно. Від людини залежить прийняти вірою спасіння, що пропонується йому і вічне життя, або відкинути їх».¹ Так південноросійський баптизм, почавши з кальвінізму, повністю перейшов на армініанські позиції та з початку 90-х років ХХ ст. при новому зіткненні з кальвінізмом щиро відстоює свої армініанські погляди. Особливо це стосується фундаменталістсько налаштованих автономних та незалежних баптистських груп, що вийшли з Ради Церков ЄХБ.

1.4. Церковний устрій, священнодії, служителі церкви

Уявлення про церкву, її дії і структуру показує чисто зовнішню, але саме наочну різницю між баптизмом та історичними групами християнства.

Після перших осяянь і зміни світоглядних і богословських поглядів ранні реформатори намагались пропагувати свої думки, не виходячи з католицької церкви. Але церква відповіла відлученням і гонінням, тому протестантам довелося поміркувати про природу церкви.

Лютер охарактеризував Церкву таким чином: «Надійною ознакою, за якою можна впізнати християнську конгрегацію, є те, що там проповідується чисте Євангеліє... Відповідно, де Євангеліє відсутнє, керують лише людські вчення, там не має християн, а лише одні язичники, незалежно від їх числа і від того, яким би святим життям вони не жили».

З цього визначення зрозуміло, що правомірність і вірність церкви і її служителів визначається не історичною апостольською спадкоємністю, а богословською та духовною спадкоємністю від Апостолів. Для протестантів апостольська спадкоємність полягала в тому,

¹ Цитується без біблійних посилань з «Истории баптизма». — С. 462.

щоб проповідувати те ж саме Євангеліє, яке проповідували Апостоли, а не в тому, щоб бути членами тієї організації, яка історично доходить до них.

Кальвін додав до лютеранського визначення істинної Церкви, крім проповіді Слова Божого, правильне здійснення обрядів. При цьому він додав конкретну форму церковного порядку до поняття «чиста проповідь Євангелія», так як церковний порядок, що був запроваджений ним у Женеві, був, як Кальвіну здавалось, заснований на Новому Заповіті. Таке розуміння, на відміну від лютерівського, не дозволяло появи протестантських церков з іншими формами правління, що усунуло дроблення кальвіністських церков і значно зміцнило Реформацію. В той же час лютерівське розуміння було більш примиренним, що дозволяло включити в поняття церкви навіть католиків.

Характерною рисою розуміння церкви магістерською Реформацією було те, що з визначення повністю виключались якості членів церкви. Поняття «зібрання святих» не було важливим для цього напрямку.

Як лютеранство, так і кальвінізм безумовно визнавали загальне священство і відкидали ідею поділу церкви на клір і мирян, хоч і усвідомлювали, що рівноправність перед Богом не означає однаковості дарувань, у відповідності з якими церква ставить людей на служіння.

Головна внутрішня різниця радикальних груп Реформації, зокрема баптизму, від інших течій полягає в тому, що вони наполягали насамперед на перетворенні серця кожної людини, а не на перетворенні суспільства, як вважали католики, православні, лютерани та кальвіністи. Тобто, для баптистів головною була внутрішня, духовна реформація. Вони не хотіли сприймати релігію як даність при народженні за аналогією з національністю або статтю. Вони хотіли зробити релігію актом вільного волевиявлення. Це призводило до повністю нового уявлення про церкву.

Лютеранське і кальвіністське визначення церкви виходить тільки з істинності вчення і зовсім не враховує стан членів церкви: істинна церква там, де проповідується істинне вчення Євангелія. Це й зрозуміло, бо хрещення дітей і влада магістрату вводили в поняття членів церкви все міське суспільство незалежно від духовного і морального стану кожного члена цього суспільства. Головна увага ж баптистів бу-

ла перенесена на внутрішній духовний стан кожної окремої людини, тому для них церква — це насамперед зібрання святих, що викуплені кров'ю Христа, а як наслідок — в цьому зібранні не може проповідуватись нічого іншого, як тільки істина Євангелія.

Звичайно, крайній радикалізм неминуче призводив до повного заперечення видимої церкви. Наприклад, анабаптист Себастьян Франк писав: «Я вірю, що видима Церква Христова ... одразу ж після смерті Апостолів була взята на небеса... Тому я впевнений, що впродовж останніх 1400 років не існує ані соборної Церкви, ані яких-небудь таїнств». Але все ж радикали-центристи і частково баптисти завжди відрізняли святість, що була дана Христом, і святість, надбану людиною, тобто безгрішність. Вони вважали, що хоч за ознакою самотійно набутої святості зібрання святих дійсно не існує, але за ознакою святості, що дарована Христом, можна визначити таке зібрання святих — церкву Христову.

Такий підхід призводив деякі групи до того, що вони ототожнювали з Церквою Христа тільки своє суспільство, а це вело до самоізоляції і сектанства. Але класичний баптизм вважав, що Церква Христова — це спільність, що складається з викуплених всіх століть і всіх народів, в тому числі навіть тих, що знаходяться в різних релігійних групах. Баптистське віросповідання 1889 року говорить про церкву так: «Вселенська Церква, яку можна назвати невидимою, вміщає вибраних, всіх тих, хто був, є, і буде зібраний разом під Христом, їх Головою» (пункт 26.1). А віровчення Євангельських християн 1910 року стверджує: «Вселенська церква є зборами викуплених (тих, що покалися, навернених і відроджених) душ усіх століть, з усіх народів, з усіх церков (громад) або домашніх церков (християнських родин) на землі, як і на небі, тобто по всьому всесвіті»¹.

Однак, не дивлячись на таке широке уявлення про Вселенську Церкву, баптисти включали у склад своїх громад тільки тих, хто пережив духовне відродження, мав свідому віру і на основі цієї віри приймав хрещення. Також суворо додержувались вони церковної дисципліни і практикували відлучення від церкви тих віруючих, що вчинили гріх.

¹ Цитується без біблійних посилань з «Истории баптизма». — С. 449.

Так, генерал-губернатор Херсонської губернії в донесенні міністру внутрішніх справ від 2 серпня 1869 р. писав: «Штундисти з гордістю визнають своє відокремлення, говорячи, що «віру» свою вони виявляють добрими справами, уникаючи пороків і лихослів'я, що дійсно існують».¹ А в «Коротких правилах віри християн євангельського сповідання» 1896 року у статті «Про відлучення» говориться: «Згідно з правилами Святого Письма — церква має право і зобов'язана, на точній основі Слова Божого, виключати зі свого середовища таких членів, які не живуть гідно звання християнина, і, переступивши заповіді Господні, не звертаються на шлях істини, після даного їм напучення, але залишаються в спокусливому і гріховному житті».²

В більшості віроповчальних документів російсько-українських баптистів докладно розроблені розділи про церковний устрій і церковне благочиння. Наприклад, у Гамбурзькому сповіданні викладені обов'язки членів церкви, порядок їх прийняття і виключення, порядок вирішення внутрішньоцерковних питань, основи церковної дисципліни і таке інше. Такі ж розділи є і в інших віровчительних документах. Все це говорить про сувору підтримку церковної дисципліни і про високий морально-етичний рівень членів євангельсько-баптистських церков.

Священнодії, що здійснюються в церкві, тобто те, з чим у першу чергу знайомляться люди, що прийшли до церкви, різко відрізняються у баптизмі, як і в кожній вільній церкві, від священнодій в історичних церквах.

Протестантизм відкинув із 7 таїнств, що затвердились у середньовіччі, 5 таїнств і залишив тільки два, як ті, що мають основи в Новому Заповіті: водне хрещення і Євхаристія (Вечеря Господня). Але в розумінні цих таїнств або священнодій між самими протестантами є дуже велика різниця.

Євхаристію, або, як по-біблійному її називають протестанти, Вечерю Господню, ніхто з протестантів не розумів як жертву. Всі реформатори категорично відкидали доктрину трансубстанції (переісточення), тоб-

¹ История евангельско-баптистского движения в Украине. — С. 13.

² История евангельско-баптистского движения в Украине. — С. 240.

то перетворення Хліба і Вина в Тіло і Кров Ісуса Христа. Але при цьому Лютер відкидав тільки спосіб присутності Христа — саме трансубстанцію, але вважав, що Христос реально присутній у цих видимих знаках, а як це відбувається, вважав не важливим і не доступним до розуміння. Цвінглі наполягав, що Вечеря є тільки спомином смерті і страждань Христа і публічна демонстрація відданості віруючого церкві та її членам. Кальвін приєднався до цього обговорення пізніше і прийняв середню позицію: «Отримуючи знак Тіла Христового (іншими словами, хліб), ми одночасно отримуємо саме Тіло Христово». Тобто він вводив поняття знака, що підтверджував Божі обітниці.

Баптистське віросповідання 1689 року також різко відкидає можливість переісточення: «Доктрина, що називається переісточення, стверджує, що виходить зміна сутності хліба і вина, якщо вони посвячені священником або будь-яким іншим шляхом, у сутність тіла і крові Христа. Це суперечить не тільки Писанню, але й здоровому глузду і розуму. Вона відкидає суть обряду і є джерелом більшості марновірства і грубого ідолопоклонства» (пункт 30.6). А в пункті 30.1 говориться, що Вечеря установа для того, «щоб Його церкви здійснювали її до скінчення віку в постійному спомині про Нього і в проголошенні Його жертвоприношення». Тобто, західний баптизм додержувався і до цього часу додержується в основному цвінгліанського розуміння Вечері тільки як спомину і проголошення. Але російсько-український баптизм, особливо його північне крило, на відміну від західного, додержувався скоріше кальвіністського розуміння хліба і вина на Вечері, як тих, що вказують на знаки Тіла і Крові Христа.

Таке розуміння залишилось домінуючим і до цього часу. Так, віровчення євангельських християн-баптистів 1985 року стверджує: «Хліб і Вино вказують на Тіло і Кров Христа» (розділ 9, §3). Однак, вірогідно не менш половини братства, особливо ті групи російсько-українських баптистів, які були історично пов'язані з молоканами і їх спадкоємцями — традиційними баптистами, і до цього часу стверджують розуміння Вечері, як тільки спомину смерті і страждань Христа.

Водне Хрещення було другим наочним знаком віри, який, як священнодію, виконували всі реформаторські групи. Але саме в цьому установа баптисти різко відрізняються від інших християнських

течій. Всі представники магістерської Реформації, як і представники історичних церков, додержувались практики хрещення немовлят, але кожна група обґрунтовувала її по-різному, виходячи з власного розуміння сутності самого таїнства.

Лютер вважав, що будь-яке таїнство, як невидима дія Божої благодаті, може не тільки посилити віру, але й сповістити її, тобто віра — дар, що отримується від Бога, а тому в таємниці хрещення немовля отримує віру. Таким чином, за Лютером, хрещення не визначає віру і не здійснюється по вірі, а тільки народжує її. На відміну від Лютера, Ульріх Цвінглі вважав, що таїнство демонструє віру, і щоб виправдати хрещення немовлят, Цвінглі застосовував обряд обрізання, як демонстрацію того, що дитина належала до спілки заповіту. Для Цвінглі хрещення служило знаком належності до церкви і тому могло здійснюватися над немовлятами. Кальвін поширив цвінгліанське поняття про хрещення, стверджуючи, що коли християнське немовля не хрещене, то воно знаходиться в гіршому стані, ніж іудейське немовля, так як християнське немовля буде позбавлене тих переваг благодаті, що приготував йому Бог. Таким чином, головний аргумент на користь хрещення дітей складався з прообразу обрізання. Богослови історичних церков міркували таким же чином.

Радикальні реформатори і насамперед анабаптисти відкинули таке розуміння, пояснюючи це тим, що хрещення немовлят не мало достатніх біблійних аргументів, а доказ за аналогією з обрізанням або лютерівська думка, що сам акт хрещення доносить до немовлят віру, були мало переконливими. Тому, якщо суворо додержуватися принципу «Тільки Писання», як вважають автори сучасного баптизму, то слід відкинути не тільки верховну владу папи, як ту, що не має біблійного обґрунтування, але й хрещення немовлят через ті ж причини. Але це був би дуже рішучий і сміливий крок для магістерської реформації, і ні Лютер, ні Цвінглі, ні Кальвін не зважилися б на такий сильний розрив з традицією. Тому «хрещення за вірою» стало загальною відмітною доктринальною ознакою анабаптистів, менонітів, баптистів та інших радикальних груп.

Богословська суть хрещення, як споріднення з Христом і входження в Його Церкву, була у баптистів абсолютно ідентичною з розумінням

хрещення всіх традиційних християнських груп. Баптистське віросповідання 1689 року пояснює хрещення так: «Хрещення — це обряд Нового Заповіту, що встановлений Христом, щоб позначити, що той, хто хреститься, сполучений з Христом в Його смерті і воскресінні, що він наблизився до Христа, що пробачені його гріхи, і що він віддав себе Богу через Ісуса Христа, щоб далі жити поновленим» (пункт 29.1). Але практичне застосування його було іншим. Віросповідання далі стверджує: «Тільки люди, що дійсно сповідують покаяння перед Богом, віру в Господа нашого Ісуса Христа і ті, що ставляться до Нього з послухністю, мають право хреститися» (пункт 29.2).

Хрещення в баптизмі здійснюється в ім'я Отця, Сина і Святого Духа, одноразово з повним зануренням у воду того, хто хреститься, що символізує смерть для гріха, а піднімання з води вказує на відродження для нового життя.¹ Догматика також пояснює далі головну суть хрещення як обіцянки Богу: «Водне хрещення є «не омовінням плотської нечистоти, але обіцянка Богові доброго сумління» (1 Петр. 3:21) — обіцянка прощеного грішника, викупленого Кров'ю Христа, бути мертвим для гріха, але живим виконавцем всієї волі Божої.²

Тлумачення водного хрещення як обіцянки займає виключно важливу роль у богослов'ї баптизму, так як служить не тільки апологетичним цілям — обґрунтуванню необхідності хрещення тільки дорослих, бо немовля нездатне дати обіцянку доброго сумління, й є платформою для розуміння хрещення як заповіту, що укладається з Богом. Притому це розуміння також посилювалось тим, що в таку обіцянку вводилося поняття служіння Богу з добрим сумлінням. Так І.Рябошапка у «Віросповіданні російських баптистів» 1879 - 1880 рр. наводить наступну форму хрещення: «Пам'ятай брат (сестра), що даєш обіцянку Богу від чистого свого сумління служити Йому вірно, до кінця свого життя! Свідками цьому є небо, земля і вода, і багато братів і сестер. Хрещу тебе в ім'я Отця і Сина і Святого Духа».³ Тобто, хрещення у багатьох громадах розглядалось як укладання договору або заповіту з Богом, в якому людина приймала на себе зобов'язання вірно служити Бо-

¹ Див.: Догматика. — М., 1970. — С.261.

² Там само. — С. 261.

³ История евангельских христиан-баптистов в СССР. — С. 444.

гові. На кінець 90-х років ХХ ст., у зв'язку з більш уважним вивченням біблійного тексту, ця концепція стала піддаватися серйозній критиці, особливо ідея про обіцянку служити Богові, але в більшості громад вона до цього часу зберігає фундаментальне значення.

Щодо статусу служителів церкви баптизм послідовно додержувався принципу загального священства, тобто відсутності розподілу членів церкви на клір та мирян. Догматика ЄХБ називає цей принцип «Рівноправністю всіх членів». А саме: «Упродовжі перших двох століть церкви Христові старанно здійснювали рівноправ'я всіх своїх членів. Пізніше принцип рівноправ'я всіх членів почав порушуватися... Церква розділилась усередині себе: на одному боці стояли священнослужителі різних ієрархічних чинів, наділені силою та владою, на іншому боці — підлеглі їм миряни, без будь-яких прав по управлінню церквою і особистої ініціативи в духовному служінні Господу».¹ «Віровчення російських євангельських християн — баптистів» (1906 року) у розділі «Посади в Церкві» говорить: «Тільки Господь Ісус є Верховною Головою Церкви (Еф.1.22; Кол.1.18; Еф.4.15); видимих же верховних глав на землі вона не знає (Мт.20.25-27; Мт.23.8). Церква з середовища своїх членів обирає собі пресвітерів, вчителів і дияконів (Еф.4.11,12; Дії.14.23; Дії.15.22,25; Дії.6.2-5), які посвячуються на служіння за допомогою висвячення». І далі: «Відносно їх поведінки вони, як і раніше, нарівні зі всяким іншим членом Церкви залишаються підлеглими церковному благочинню (суду), однак, з дотриманням сказаного в 1Тим.5.19. Ми не визнаємо різниці ступенів між пресвітерами і вчителями (Мт. 20: 25-27; Мт. 23: 9-11; 1 Кор. 4: 9; 3.8), але вважаємо, що за визначенням Священного Писання, єпископи, пресвітери й так далі, не означають різних ступенів чинів.

Наукові пізнання для цих посад ми визнаємо бажаними, але не необхідними (1 Кор. 1:17; 2: 1-5; Мт. 4: 18-22), але більш необхідна умова, вказана в Євангелії від Івана 21:15 - 17 і ті, що вимагаються в посланнях апостола Павла, якості і здібності (1 Тим. 3: 1-7; Тит. 1: 6-9).

Пресвітери головують на зібраннях громади, керівництво якими вони приймають на себе. Їм доручено приводити до виконання рішення

¹ Догматика. — С. 268-269.

громади. Крім того, на них лежить обов'язок добродійного і безперервного піклування про душі (Дії. 20: 28, 31; Євр. 13: 17).

Вчителі уповноважені і зобов'язані проповідувати на богослужбових зібраннях (Як. 3:1; 1 Тим. 4:13; 2 Тим. 4: 26; 2 Тим. 2: 15). Відносно євангельської чистоти їх науки вони завжди перебувають під наглядом усієї громади (Мт. 7: 15; 1 Ів. 4: 1; Об. 2: 2; Кол. 2: 8).

У випадку відхилення проповідника від вчення Євангелія, як воно викладено в цьому сповіданні віри, громада може тут же звільнити його від посади, якщо він залишиться при своєму відхиленні, незважаючи на зауваження (Гал. 1: 8-9; Рим. 16: 17-18; 1 Тим. 6: 3-5).

Святе хрещення і свята Вечера звершуються як пресвітерами, так і вчителями (1 Кор. 4:1). Посади пресвітера і вчителя можуть поєднуватися в одній особі. З посадою пресвітера і вчителя можливе суміщення з земними заняттями; але при деяких обставинах бажано, щоб пресвітер або вчитель присвятив себе виключно своєму духовному служінню (Гал. 6: 6; 1 Тим. 5: 17-18; 1 Кор. 9: 7-14).

Диякони або служителі повинні володіти зазначеними в Писанні якостями (Дії. 6:3; 1 Тим. 3: 8-12). Вони допомагають пресвітерам та вчителям у виконанні їх служіння; переважно ж їм доручаються земні справи Церкви і благодійність (Дії. 6:1-4).

Характерно що слово «пастор» до недавнього часу мало використовувалось у термінології російсько-українського баптизму. Керівництво громадою здійснювалося пресвітерами (тобто старійшинами), один з яких був першим пресвітером. Поняття «пастор» проглядалося скоріше як функція служителя, ніж як його посада або становище в громаді. Тільки за останні 10-15 років, з часу тісних контактів з західним баптизмом, все більше служителів стали використовувати до себе чисто західний термін «пастор», будучи не тільки першим пресвітером, але й по відношенню до всіх висвячених пресвітерів у громаді.

Як говориться в Сповіданні, посвячення на служіння в баптистських церквах звершується через висвячення. Це тверде баптистське установлення не у всіх громадах Російської імперії приймалося беззастежко. У традиційно баптистському поясі — на півдні Російської імперії і Кавказі — панувало установлення про обов'язкове висвячен-

ня служителів. В короткому віровченні, складеному П.М.Фрізенom у 1903 році, також підкреслюється необхідність здійснення висвячення тільки висвяченим служителем. Але в громадах, що були засновані місіонерами північного пробудження, уявлення про висвячення було трохи іншим.

Вчення про висвячення служителів Церкви у віровченні І.С.Проханова відрізнялось від баптистських поглядів: «Висвячення пресвітерів і дияконів ми розуміємо в тому ж сенсі, що й рукопокладення при зціленні, хрещенні, посиланні на служіння в далекі краї і таке інше, тобто як особливий рід урочистої молитви церкви. Воно може здійснюватись в єднанні з церквою кожним ... християнином, що має віру і заставу Духа, як і в випадку зцілення». Виходячи з цього, брати участь у висвяченні могли і не висвячені служителі, але при цьому зауважувалося, що «краще, якщо вони будуть висвяченими».¹ Також у громадах євангельських християн припускалося і практичне існування не одного, а кількох пресвітерів, що більше відповідало англійській традиції дарбистів та інших вільних християн, ніж правилам традиційного європейського чи американського баптизму. Відтак, після повного злиття євангельського і баптистського рухів, у громадах переважала баптистська традиція обов'язкового висвячення служителів тільки раніше висвяченими пресвітерами.

1.5. Практичне церковне життя.

Практичні аспекти життя баптистських церков описувати важче, ніж їх догматику, бо баптизм, за сутністю свого, дозволяє не тільки різну практику церковного життя в різних регіонах, але й розходження в доктринальних поглядах у різних церкв, дотримуючись при цьому своїх основних принципів. Але навіть описання євангельсько-баптистських принципів не завжди легке, бо різні автори описують їх по-різному.

Офіційне видання найбільшого баптистського об'єднання у всьому

¹ Наведено з пояснення І.С.Проханова «Про покладання рук і висвячення».